

DYSLEXIE EN LEESPROBLEMEN

ARGA PATERNOTTE
NIKKI OOSTEWECHEL

Dyslexie en leesproblemen

KINDERPSYCHOLOGIE IN PRAKTIJK

LANNOO
CAMPUS

D/2015/45/82 – ISBN 978 94 014 2553 7 – NUR 770/848

Vormgeving omslag: Studio Lannoo, Tielt

Vormgeving binnenwerk: Studio Lannoo, Tielt

Foto omslag: © Shutterstock.com

© Uitgeverij Lannoo nv, Tielt, 2015

Dit boek is een uitgave van Uitgeverij LannooCampus (Houten) en Balans / 'Steunpunt Dyslexie' (Bilthoven). LannooCampus maakt deel uit van Uitgeverij Lannoo nv.

Deze uitgave is gebaseerd op de protocollen leesproblemen en dyslexie in het basisonderwijs die zijn uitgegeven door het Expertisecentrum Nederlands en het Masterplan Dyslexie, het bijgestelde protocol voor diagnostiek en behandeling (Blomert, 2013) en de update voor een hernieuwde versie van het laatst genoemde protocol middels *Dyslexie 2.0* (Verhoeven, De Jong & Wijnen, 2014).

Alle rechten voorbehouden. Behoudens de uitdrukkelijk bij de wet bepaalde uitzonderingen mag niets van deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie, microfilm, of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Uitgeverij LannooCampus
p/a Papiermolen 14-24
3994 DK Houten (Nederland)
Postbus 97
3990 DB Houten (Nederland)

www.lannoocampus.nl

www.balansdigitaal.nl

INHOUD

Voorwoord	II
Inleiding	13
1 De rol van ouders	17
1.1 Kwetsbaar zelfbeeld	17
1.2 Ouders zijn belangrijk	18
1.3 Er vroeg bij zijn	18
1.4 Hulpverlener inschakelen	19
1.5 Afstemming onderwijs/behandeling	19
1.6 Thuis praten over dyslexie	19
1.7 Weten waar je het over hebt	21
2 Dyslexie in het kort	25
2.1 Leren lezen en spellen	25
2.2 Leesproblemen	26
2.3 Wat is dyslexie?	26
2.4 Een technisch leesprobleem	28
2.5 Voor alle duidelijkheid	29
2.6 Variaties bij dyslexie	30
2.7 Bijkomende problemen	30
2.8 Oorzaak van dyslexie	31
2.9 Ernstige Enkelvoudige Dyslexie (eed)	32
2.10 Drempels leesontwikkeling	33
2.11 Gevolgen van dyslexie	33
2.12 Aanpak dyslexie	34
2.13 Aanpak op school	34
2.14 Leerlingdossier	35
2.15 Doel van de behandeling	35
2.16 Leesbeleving	36
2.17 Kosten en vergoedingen	36
2.18 Overgangsregeling	37
2.19 Kwaliteitsinstituten	37

2.20	Kwaliteitscriteria vanuit het perspectief van ouders	38
2.21	Alternatieve therapie	38
	Samenvatting	39
3	Voorbereidend lezen in de groepen 1 en 2	41
3.1	Beginnend taalbewustzijn	41
3.2	Waar kan de school bij kleuters op letten?	42
3.3	Observatie in groep 1	43
3.4	Observatie in groep 2	43
3.5	Wat kan de school doen?	43
3.6	Wat kunnen ouders doen?	44
	Samenvatting	47
4	Leren lezen in groep 3	49
4.1	Leren lezen	49
4.2	Wat kan de school toetsen?	51
4.3	Wat kan de school doen voor leerlingen met leesproblemen?	53
4.4	Typen interventie	54
4.5	Wat kunnen ouders doen?	55
4.6	Wanneer is de hulp van ouders effectief?	59
4.7	Omgaan met leesfouten	59
4.8	Lezen in de zomervakantie	60
	Samenvatting	60
5	Lezen in groep 4	63
5.1	Lezen	64
5.2	Leerlingen met spellingproblemen	64
5.3	Observatie van leesproblemen	65
5.4	Wat kan de school toetsen?	66
5.5	Wat kan de school doen?	67
5.6	Wat kunnen ouders doen?	68
	Samenvatting	70

6	Leesproblemen en dyslexie in de bovenbouw (groepen 5-8)	73
6.1	Leesonderwijs in de bovenbouw	74
6.2	Zwakke lezers	74
6.3	Dyslexie	75
6.4	Extra begeleiding	75
6.5	Emotionele problemen	76
6.6	Toetsen en toetskalender	76
6.7	Observatie	77
6.8	Cito Entreetoets in de groepen 5, 6 en 7	77
6.9	Eindtoets in februari in groep 8	78
6.10	Observatiepunten eerste weken van het schooljaar	78
6.11	Wat kan de school doen?	80
6.12	Motivatie	80
6.13	Dossier bijhouden	81
6.14	Compenserende maatregelen	81
6.15	Compensatietoetsen begrijpend lezen	81
6.16	Dispenserende maatregelen	82
6.17	Dyslexiepas of -kaart	82
6.18	Hoe kunnen ouders hun kind met dyslexie helpen in de bovenbouw?	83
	Samenvatting	87
7	Leren spellen in het basisonderwijs	89
7.1	Strategieën	90
7.2	Geheugen	90
7.3	Zwakke spellers	90
7.4	Training	91
8	Samenwerken met school	95
8.1	Het probleem aankaarten	96
8.2	De communicatietips	100
8.3	Het partnerschap tussen leerkracht en ouders	102
8.4	Tips voor als het samenwerken met school niet wil vloten	102
8.5	Afspraken over de hulp	103
8.6	Ten slotte	104

9	Naar het voortgezet onderwijs	107
	9.1 Alsnog een diagnose?	107
	9.2 Screening brugklas	108
	9.3 De voorbereiding	108
	9.4 Moderne vreemde talen	109
	9.5 Cursus voor ouders	109
	9.6 Het opstapprogramma	109
	9.7 De schoolkeuze	110
	9.8 Bij de overstap	112
	9.9 Digitaal stappenplan	112
	9.10 Dyslexieverklaring en dyslexiekaart of -pas	112
	9.11 Voorzieningen	113
10	Diagnose en behandeling dyslexie	115
	10.1 Protocol Dyslexie Diagnostiek en Behandeling	116
	10.2 Diagnose dyslexie	117
	10.3 Onderzoek dyslexie	119
	10.4 Dyslexieverklaring	123
	10.5 Behandeling dyslexie	123
	10.6 Particuliere hulp	128
	10.7 Vergoedingsregeling	128
	10.8 Kwaliteitsinstituten	129
	10.9 Kwaliteitscriteria vanuit het perspectief van ouders	130
11	‘Lezen kan leuk zijn’; over leesbevordering	133
	11.1 Voorlezen	134
	11.2 Jeugdtijdschriften	134
	11.3 Boekenseries	135
	11.4 Favoriete schrijvers	136
	11.5 Makkelijk Lezen-boeken	137
	11.6 Makkelijk Lezen Plein	138
12	Speciale maatregelen en hulpmiddelen	141
	12.1 Speciale maatregelen	142
	12.2 Proefwerken en examens in aangepaste vorm	142
	12.3 Hulpmiddelen/ondersteunende technologie	143
	12.4 Brochure CvTE	155

12.5	Passend onderwijs	155
12.6	Wet gelijke behandeling	156
	Ten slotte	157
Bijlagen		158
1	Korte uitleg over de Protocollen Leesproblemen en Dyslexie	158
2	Een behandelaar kiezen	162
3	Woorden- en begrippenlijst	165
Literatuur		167

Voorwoord

Begin 2006 stuitte ik op het boekje *Houvast bij leesproblemen & dyslexie op de basisschool*, uitgegeven door Balans. Het lezen en spellen wilde bij onze zoon, ondanks de meer dan voortreffelijke inzet van de leerkracht in groep 3, maar niet op gang komen, terwijl alle andere schoolactiviteiten meer dan prima gingen. In onze zoektocht naar meer informatie kwamen we al snel bij Balans en bij het toen net uitgegeven boekje *Houvast terecht*.

Het boekje bood ons, maar ook de leerkracht van onze zoon, structuur in het zoeken naar een aanpak. Het heeft ons mede geholpen om onze zoon het zelfvertrouwen mee te geven dat dyslexie weliswaar een lastige handicap is, maar geen enkele belemmering mag en hoeft te zijn bij de ontplooiing van zijn talenten.

In de jaren die daarna kwamen en waarin we steeds meer leerden over dyslexie, heb ik het boekje er vaak nog even bij gepakt, maar zeker ook zo vaak aangeraden aan andere ouders als startpunt in hun zoektocht.

In de afgelopen tien jaar is er enorm veel gebeurd rondom dyslexie. Er is veel meer kennis, die door het gebruik van de moderne media steeds beter gedeeld kan worden. Ook zijn de ICT-mogelijkheden met grote sprongen vooruitgegaan. Wat tien jaar geleden nog ondenkbaar was, is nu gemeengoed geworden. Tijd dus voor een herziene versie, die u nu in handen heeft.

De redactie heeft op een knappe manier veel relevante nieuwe inzichten en ontwikkelingen rondom dyslexie weten te verwerken. Ondanks al die nieuwe informatie is het een handzaam geheel gebleven, waarbij de lezer niet verdrinkt in de hoeveelheid informatie.

Professor Ruijssenaars verwoordt de rol van de ouders heel mooi verder-

op in de tekst: ‘Ouders moeten zichzelf maar beschouwen als een regisseur van een toneelstuk: ze hoeven niet per se de deskundigheid van elke speler te hebben, maar ze kunnen er wel voor zorgen dat alle spelers elkaar zo goed mogelijk aanvullen.’

Dit boek helpt de ouder om ook daadwerkelijk die regisseur te worden en daarbij hun kind op weg te helpen naar een gezonde zelfredzaamheid.

Marieke Maars is initiatiefnemer van Dyslexieplein, een platform van en voor dyslecten waarop aan de hand van korte filmpjes zo veel mogelijk informatie met elkaar gedeeld kan worden (zie www.dyslexieplein.nl).

Inleiding

Kinderen met dyslexie hebben een meer of minder hardnekkig probleem met lezen en/of spellen. Dat kan ernstige complicaties opleveren bij het volgen van onderwijs. Ze worden door de dyslexie belemmerd om optimaal van het onderwijs te profiteren. Bovendien brengt dyslexie vaak emotionele problemen mee; dyslectische kinderen vertonen vaak onzeker en faalangstig gedrag. Ouders en deskundigen hebben jarenlang hun best gedaan om beleidsmakers in het onderwijs te overtuigen van het belang van tijdige signalering en een op maat gesneden aanpak waarbij het onderwijs samenwerkt met de ouders en zo nodig de behandelaar van het kind. Dat heeft in de laatste decennia geleid tot een aantal initiatieven.

Het begon in 1995 met het adviesrapport *Dyslexie, Afbakening en behandeling* van de Commissie Dyslexie van de Gezondheidsraad. Sinds 2001 zijn er in opdracht van het ministerie van oc&w een aantal protocollen geschreven om leesproblemen en dyslexie in het onderwijs te kunnen signaleren en aanpakken. De protocollen bieden leerkrachten en begeleiders een handreiking waarmee ze de leesontwikkeling van een kind op systematische wijze kunnen volgen en stimuleren. Gaan de problemen daarmee niet over, dan is verwijzing voor specialistisch onderzoek op zijn plaats. Zie bladzijde 159 voor een beschrijving van deze protocollen.

Specialistisch onderzoek is bedoeld om de diagnose dyslexie te stellen (of uit te sluiten) en zo nodig een behandelplan op te stellen. De kosten van het onderzoek en de daaruit voortvloeiende behandeling werden sinds januari 2009 onder bepaalde voorwaarden vergoed door de zorgverzekeraar. Vanaf 1 januari 2015 is deze zorg in het kader van de decentralisatie bij de gemeenten ondergebracht.

Om op alle scholen tot een goede aanpak van leesproblemen en registratie van signalen van dyslexie te komen, heeft het ministerie van oc&w het Masterplan Dyslexie in het leven geroepen. In dit kader kreeg oudervereniging Balans in 2004 de opdracht een Steunpunt Dyslexie voor ouders op te zetten en werd de voorloper geschreven van het boek dat u nu in handen hebt. Het is bedoeld om het ouders en leerkrachten makkelijker te maken om samen te werken als er sprake is van leesproblemen en gedacht wordt aan dyslexie. De informatie in dit boek biedt houvast bij het begeleiden van een kind met dyslexie van schooljaar tot schooljaar. De systematische en chronologische opzet sluit aan bij de dagelijkse praktijk op scholen, waar de protocollen leesproblemen en dyslexie als leidraad worden gebruikt.

U leest in dit boek:

- waar u als ouder op kunt letten als het lezen van uw kind niet wil vlotten en u zich zorgen maakt omdat er bijvoorbeeld dyslexie in uw familie voorkomt;
- wanneer en hoe de school de leesontwikkeling toetst en wat u daarover als ouder met de leerkracht kunt bespreken;
- op welke manier u uw kind thuis kunt ondersteunen en begeleiden;
- wat er komt kijken bij de verwijzing naar een deskundige die een diagnose stelt en behandeling adviseert;
- hoe lezen aantrekkelijk kan worden gemaakt voor kinderen met dyslexie;
- van welke speciale hulpmiddelen en maatregelen uw kind gebruik kan maken om leren en lezen te vergemakkelijken;
- ouderervaringen en tips voor een goede communicatie met school.

De ouderervaringen in dit boek zijn afkomstig van Joli Luijckx. Zij heeft tevens een aantal personen geïnterviewd die allemaal over een zekere deskundigheid beschikken, ofwel inzake dyslexie, ofwel inzake communicatie tussen ouders en school. Joli Luijckx is redacteur van het blad *Balans-KIDS* en werkzaam bij *Balans Magazine*.

Voor de leestips is dankbaar gebruikgemaakt van de deskundigheid van Nanda Geuzebroek, consulente van het Makkelijk Lezen Plein, verbon-

den aan de Stadsbibliotheek in Haarlem. Verder werkte aan dit boek Marijse Pel mee, coördinator van het Steunpunt Dyslexie voor ouders.

Om ervoor te zorgen dat kinderen met dyslexie het onderwijs kunnen volgen dat aansluit bij hun capaciteiten, zijn vaak veel doorzettingsvermogen en vasthoudendheid nodig. Wij hopen u met dit boek enig houvast te bieden bij de ingewikkelde materie rondom leesproblemen en dyslexie. Tegelijk willen we meegeven: houd vol bij dyslexie! Veel succes daarmee.

Arga Paternotte, adviseur van Balans, voormalig hoofdredacteur

Balans Magazine

Nikki Oostewechel, orthopedagoog, werkzaam in het onderwijs

Toelichting bij woorden en begrippen

Elk vak heeft zijn eigen jargon. Helaas ontkomen we er daarom in dit boek niet aan om zo nu en dan lastige termen te gebruiken. Bovendien wilden we niet alle vaktaal omzeilen, omdat u er als ouders zeker mee geconfronteerd zult worden in de contacten met school of behandelaars. Vanaf bladzijde 165 vindt u een woorden- en begrippenlijst.

I

De rol van ouders

Ouders zijn altijd belangrijk in het leven van hun kinderen, maar als een kind problemen heeft bij het leren lezen, is er voor hen een extra taak weggelegd. Dyslexie kan het gevoel van eigenwaarde bij een kind zwaar ondermijnen. Het kan tot frustraties leiden als het kind wel voldoende intelligent is, maar het technisch lezen niet onder de knie kan krijgen terwijl dit proces bij hun klasgenootjes probleemloos lijkt te verlopen. Lezen en spellen kosten kinderen met ernstige leesproblemen en/of dyslexie ook nog eens veel extra inspanning. En dan wordt hun vaak grote inzet meestal niet eens beloond met een goed resultaat. Daardoor kunnen motivatieproblemen ontstaan, zodat kinderen gaan weigeren om te blijven oefenen met lezen en de achterstand steeds groter wordt.

1.1 Kwetsbaar zelfbeeld

Hoe kwetsbaar het zelfbeeld van kinderen met dyslexie soms is, leerde de eerste Jeugdconferentie Dyslexie, in 2008 georganiseerd door Balans en ced Groep. Kinderen vertelden elkaar hoe ze zich schaamden voor de problemen en hoe moeilijk ze het vonden om erover te praten. Verder bleek op de conferentie dat kinderen vaak vraagtekens zetten bij de behandeling van hun dyslexie. Een enquête onder de deelnemers wees uit dat meer dan de helft geen idee heeft waarom ze bepaalde oefeningen moeten doen. Hun 'gouden tip' voor behandelaars was dan ook: 'Maak het plan samen met ons.'

1.2 Ouders zijn belangrijk

Zeker in deze omstandigheden zijn ouders heel belangrijk voor een kind. Als er op school problemen ontstaan, zullen zij dat thuis vaak merken aan diens gedrag. Soms wordt een kind lastig, soms juist stil en teruggetrokken, soms wil een kind niet meer naar school, en soms ontwikkelt het allerlei lichamelijke klachten en kán het daardoor niet naar school. Het is van belang dat ouders deze signalen serieus nemen en ze tijdig met de leerkracht bespreken. Samen kunnen ze dan wegen zoeken om het kind te helpen.

Ouders zijn ook onmisbaar in de ondersteuning van hun kind. Niet alleen om met dyslexie te leren omgaan, door te zetten en met vertrouwen hobbels te nemen, maar ook bij het trainen. Er is zelfs een programma ontwikkeld voor de preventie van leesproblemen voor kinderen die in groep 2/3 tot de risicocategorie horen. Kinderen met dyslexie hebben veel extra oefening nodig om een minimaal technisch leesniveau te bereiken, een niveau waarmee ze verder kunnen komen in het onderwijs. Vanaf groep 5/6 kan ook worden gedacht aan *pre-teaching*, wat wil zeggen dat het kind de stof (thuis) van tevoren al een keer doorneemt.

1.3 Er vroeg bij zijn

Omdat er op school nu eenmaal veel gelezen moet worden, is het gevolg van dyslexie dat kinderen niet optimaal profiteren van het onderwijs, ondanks hun capaciteiten. Daarom is het belangrijk dat dyslexie zo vroeg mogelijk wordt ontdekt. Dat voorkomt namelijk dat het kind een leerachterstand oploopt en zijn zelfvertrouwen verliest, en bovendien zijn de hersenen op de leeftijd waarop een kind het eerste leesonderwijs krijgt nog sterk beïnvloedbaar. Er wordt beweerd dat de plasticiteit (veranderbaarheid) van de hersenen dan het grootst is. Alles wat later ingehaald moet worden, kost extra veel inspanning of is minder goed mogelijk.

Hoe eerder een gerichte aanpak van de lees- en spellingproblemen op school kan starten, hoe groter de kans op succes en hoe kleiner het gevaar dat een kind onder bijkomende emotionele problemen gaat lijden. Als dyslexie niet goed wordt aangepakt, ontstaan vaak gedragsproblemen en faalangst. Tegelijk moeten we voorkomen dat te veel kinderen naar specialistische zorg worden doorverwezen; dat is feitelijk alleen nodig voor kinderen met een ernstige vorm van dyslexie.

Tot slot is tijdig beginnen met een gerichte aanpak niet altijd mogelijk, omdat er ook kinderen zijn bij wie pas later in de ontwikkeling van het leren lezen stagnatie optreedt. Zie verder hoofdstuk 2.

1.4 Hulpverlener inschakelen

Als de leesproblemen ondanks extra hulp op school blijven bestaan, is het de taak van de ouders om hun kind aan te melden voor onderzoek en behandeling door een deskundige hulpverlener. De school kan een kind niet aanmelden, dat is echt de taak van de ouders. Zij kunnen zelf kiezen naar welke hulpverlener hun voorkeur uitgaat. Voor vergoeding van de kosten moeten de scholen wel een leerlingdossier aanleveren en zijn ouders sinds januari 2015 afhankelijk van de regelingen die hun gemeente hiervoor heeft opgesteld (zie verder bladzijde 128).

1.5 Afstemming onderwijs/behandeling

Meestal spelen ouders een belangrijke rol bij de afstemming tussen alle deskundigen die met het kind werken, zoals leerkracht, remedial teacher en behandelaar. Zij zorgen er op die manier voor dat er overeenstemming bestaat tussen de adviezen en de strategieën. In principe zou deze rol echter samen met de deskundigen vervuld moeten worden, waarbij de samenwerking voor zowel school als behandelaar een duidelijke prioriteit zou moeten hebben.

Omdat dit helaas nog niet altijd het geval is, zei professor Ruijsenaars hierover in een eerdere Balans-uitgave over dyslexie: ‘Ouders moeten zichzelf maar beschouwen als een regisseur van een toneelstuk: ze hoeven niet per se de deskundigheid van elke speler te hebben, maar ze kunnen er wel voor zorgen dat alle spelers elkaar zo goed mogelijk aanvullen.’

1.6 Thuis praten over dyslexie

Voor een kind dat in groep 3 grote problemen heeft met lezen en/of spellen en misschien in groep 4 of later te horen krijgt dat het dyslexie heeft, is het schoolleven niet altijd eenvoudig. Het kind zal op een bepaald gebied altijd een uitzondering zijn. Het zal steeds weer meemaken dat lezen en spellen, waar andere kinderen geen enkele moeite mee hebben, voor